

HAZRET-İ PİR'E MİHMÂN OLANLAR*

The Guests of Hazrat Pîr

Muhammed CEYHAN**

Murat ALANDAĞLI***

Öz

Tarih ve tarihî kaynak denince ilk olarak akla devletler ve onların resmî olarak ürettiği arşiv materyali gelmektedir. Bu durumda toplumun sesini sadece devletle olan irtibatı ölçüsünce duymak mümkün olmaktadır. Oysa günümüzde tarihçiler artık toplumların ve bireylerin ne düşündükleri, nasıl bir hayat yaşadıkları gibi daha spesifik sorulara cevap aramaktadır. Tam da bu noktada yeni tarih ve tarihçilik algısına katkı sunacak bir eser tarafımızdan tespit edilmiş ve yeni yaklaşımlar çerçevesinde analiz edilmiştir. Söz konusu eser; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 2216 numara ile kayıtlı 13 Aralık 1921 - 29 Ağustos 1925 tarihleri arasını kapsayan *Hacı Bektaş Veli Hazretleri Türbesinin Ziyaret Not Defteri* isimli kaynaktır. Bu kaynak; Alevi ve Bektaşî toplumu için derin bir mana ve varlık vesilesi addedilen Hazret-i Pîr'in dergâhına toplu ve bireysel olarak gelip misafir olanların bu kutsal mekândaki duygu ve düşüncelerini serbest olarak, oldukça safiyane bir şekilde kaleme aldıkları ve dile getirdikleri bir eserdir.

Kaynaktaki veriler çerçevesinde ziyaretçilerin devletin çeşitli kademelerinde memur ve asker, sivil-sıradan vatandaş ve hatta yabancı ülke vatandaşları olanlar şeklinde sınıflandırılabilir. Bu zenginlik, defteri oldukça önemli kılmaktadır. Nitekim bu vesile ile toplumun hem sivil kesiminin ve hem de devletin temsilcilerinin sesini bir arada duyma imkânı doğmuştur. Diğer taraftan kaynak bize dönemin dinî, siyasî, askerî ve içtimai hayatına ilişkin oldukça zengin bilgiler sunmaktadır. Bilhassa zaman dilimi bakımından bir devrin sonu ve başka bir devrin başlangıcına isabet eden bu defter; bir manada Osmanlı'nın ölüm acısına Cumhuriyet'in ise doğum sancına şahitlik etmesi, dönemin insanların duygu ve düşünceleri ile manevî hayatları ve itikadî duruşlarını yansıtmaları bakımından da farklı bir değeri hak etmektedir. Çalışmamızda, söz konusu defterden elde edilen veriler Alevilik ve Bektaşîlik üzerine yazılan literatür desteğinde nitel ve nicel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Bektaşîlik, Hacı Bektaş Veli, dergâh, türbe, tekke, ziyaret defteri.

Abstract

When the question is history and historical sources, states and the official archival materials come to mind at first. In that case, it is possible to hear the voice of the society to the degree of their contact with the state. Today, however, historians seek answers to such more specific questions as to what the societies and individuals think and what kind of lives they lead. At this juncture, we discover a new source that would contribute to a new historicism and it has been analyzed under the light of new approaches. This source is *The Visitor Guest Book of the Tomb of Hazrat Haji Bektashi Veli* that is registered with the number 2216 in the General Directorate of Foundations and that covers the dates between 13rd December 1921 and 29th August 1925. This source is a work in which the guests who came, as a group or individually, to the convent of Hazrat Pîr, who is a cause of a deep meaning and existence for Alawi Bektashi society, freely and sincerely wrote down their feelings and ideas in this holy place.

* Geliş Tarihi: 04.02.2020, Kabul Tarihi: 16.04.2020. DOI: 10.34189/hbv.94.002

** Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tunceli/Türkiye, muhammedceyhan@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3880-3506>

*** Öğr. Gör., Hakkari Üniversitesi Rektörlüğü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Hakkari/Türkiye, alandagli19@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5136-4910>

According to the data, the visitors can be categorized as civil servants and military personnel from various official ranks, ordinary citizens and laymen and even citizens of foreign countries. This variety is what makes this guest book so important. In this book, it is possible to hear the voices of the representatives of the state and the ordinary citizens together. Furthermore, this source provides us with a rich range of information on the religious, political, military and social life of the period. Especially, this book written in a period that was the end of an era and beginning of another deserves special attention, because it reflects the sentiments, opinions, spiritual, material and social lives of the people and it witnesses the pain of the death of the Ottomans and the pangs of birth of the Republic. In this study, the data from the guest book, with the support of the literature on Alawi-Bektashism, is evaluated with qualitative and quantitative analysis methods.

Keywords: Alawism, Bektashism, Haji Bektashi Veli, dervish convent, tomb, lodge, guest book.

1. Giriş¹

Tarihi verilerin bizlere aktardıklarına göre Hacı Bektaş Veli, 1209-1210 sıralarında Nişâbur'da doğmuştur. Aynı zamanda kendi adıyla isimlendirilen Bektaşî tarikatının babası ve Horasan erenlerindedir. 1270-1271 sıralarında, günümüzde Hacı Bektaş olarak bilinen Sulucakarahöyük'te ölmüştür (Komisyon, 1985: 1170-1171). Babası, İbrahim Sâni olarak da bilinen Seyyid Muhammed, anası ise ünlü bilgin Ahmet Amil Nişâburî'nin kızı Hatem'dir (Ulusay, 1986: 19). Alevi ve Bektaşî inancının çok önemli bir esası olan Hz. Peygamber'e, Ehl-i Beyt'e bağlılık Hacı Bektaş'ın şeceresinde de görülmektedir. Bildiğimiz kadarıyla onun şeceresi; "Geçmiş ve gelecekteki insanların efendisi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın kızı Betül Fatımatü'z-Zehra'nın eşi Ali el-Murteza'nın oğlu İmam Hüseyin Mücteba'nın oğlu İmam Zeynelabidin'in oğlu İmam Muhammed Bakır'ın oğlu İmam Cafer Sadık'ın oğlu İmam Musa Kazım'ın oğlu Seyyid İbrahim el-Mücâb'ın oğlu Seyyid Hasan'ın oğlu Seyyid Mehmed'in oğlu Seyyid İmam Mehdi'nin oğlu Seyyid İbrahim'in oğlu Seyyid Mehmed'in oğlu Seyyid İshak'ın oğlu Seyyid Musa'nın oğlu Seyyid İbrahim-i Sani'nin oğlu Seyyid Mehmed Hacı Bektaş Veli" (Sümer, 2017: 150-151) şeklindedir.

Hacı Bektaş'ın hayatı ve Anadolu'daki hareketlerine dair kaynakların onun ölümünden yaklaşık iki yüz yıl sonra kaleme alındığı söylenebilir. Velâyetnamelerin yanında eserini 1318-1358 yılları arasında tamamlamış Eflakî (*Menakıbu'l-Arifin*) ile Aşıkpaşazade'nin (*Tevarih-i Âl-i Osman*) eserleri bu hususta dikkate alınabilecek mahiyettedir (Öztürk, 1987: 885). Nitekim Eflakî; Hacı Bektaş'ı, "Baba Resül'ün halifesidir. Marifetle dolu ve aydın bir kalbi olmasına rağmen şeraite uymamaktadır" (Öztürk, 1987: 889) şeklinde tarif etmektedir. Aynı şekilde Aşıkpaşazade ise Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya kardeşi Menteş ile birlikte geldiğini ilk önce Sivas ve ardından da Baba İlyas'ın bulunduğu Amasya, Kırşehir ve Kayseri'ye olacak şekilde hareket ettiğini belirtir. O, Hacı Bektaş'ın kardeşi Menteş'ten Kayseri'de ayrıldığını, Menteş'in Baba İlyas isyanına katılmak amacıyla Sivas'a gittiğini ve orada öldüğünü, Hacı Bektaş'ın ise Karahöyük'e yerleştiğini ifade etmektedir (Öztürk, 1987: 886).

2. Hacı Bektaş Veli Tarikatı ve Tekkesi

2.1. Hacı Bektaş Veli Tarikatının Kurumsallaşması

Ahmet Yaşar Ocak, Kızılbaşlık ve Alevilik kavramlarına dair düşüncelerinin yer aldığı çalışmasında Bektaşiliği, kısaca Sünnî olmayan bir tarikat olarak tarif eder (2009b: 14). Ona göre Bektaşilik esas olarak kökleri 13. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunun karmaşık dinî ve sosyal yapısına dayanır ve ancak 16. yüzyılda bir tarikat hüviyetine erişir. Tarikatın köklerine dair tartışmaları Ocak, her ne kadar tarikatın kurucu adı Hacı Bektaş olarak görünse de temellerinin çok daha eskiye gittiği yönündeki tespitleriyle farklı bir mecraya taşımaktadır. Nitekim Ocak, Anadolu tarihinde Alevilikten de çok daha eski kökleri olduğunu belirttiği Bektaşiliğin temellerini, ilk Bektaşiler diye tanımladığı ve Baba İshak isyanının taraftarları olarak da görülebilecek Abdâlân-ı Rum zümresine dayandırır. Ona göre Abdâlân-ı Rum zümresi Kalenderî (Vefâî, Haydarî) zümrelerinin devamı mahiyetindedir. Hacı Bektaş böylesine köklü ve eski bir kültün isim babasıdır (2009b: 15). Ocak, 14. yüzyılda bu Babai dervişlerine siz kimsiniz diye sorulduğunda, “Baba İlyas müridiyim, Seyyid Ebu'l-Vefâ tarikindenim” (2009a: 44) şeklinde cevap verildiğini belirterek o dönemde Hacı Bektaş Veli'nin isminin geçmediğinin altını çizmektedir.

O halde akıllara 14. yüzyılda en azından aidiyet ve dinî bir lider olarak adı geçmeyen Hacı Bektaş'ın Bektaşî tarikatının lideri olma vasfını nasıl kazandığı sorusu gelmektedir. Bu nedenle öncelikle konunun mümkün merteye tetkik edilmesi gerekmektedir. Nitekim bilindiği kadarıyla Hacı Bektaş Veli'nin 1270 dolaylarında vefatıyla Sulucakarahöyük zaviyesi önemli bir inanç merkezi haline geldi. Burada yetişmiş Abdal Musa etrafa Hacı Bektaş Veli öğretisini (düşünce ve inanç ekseninde) yaymayı başaran önemli bir propaganda şeyhi örneği teşkil etmektedir. Sulucakarahöyük'ten ayrılan Abdal Musa sırasıyla Bursa, Bergama ve Denizli'nin akabinde en son Elmalı bölgesine yerleşmiştir. “Kudemây-ı Bektaşîyan” ve Bektaşiliğin gerçek piri olan Abdal Musa aynı zamanda Yeniçeri Ocağı'nda Hacı Bektaş ananesinin yerleşmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Böylece başta Abdal Musa olmak üzere diğer Kalenderî, Haydarî abdalları sayesinde Hacı Bektaş 16. yüzyıl Anadolu'sunda çoktan 13. yüzyıldaki hüviyetinden sıyrılıp büyük bir Veli ve önder halini almıştır (Ocak, 2009b: 15).

Abdal Musa ve diğer Kalenderî dervişlerinin yukarıda kısaca bahsedildiği üzere Bektaşiliği Anadolu ve Balkanlara taşıyıp, kökleştirmesi aslında tarikatın kurumsallaşmasının ilk dönemi olarak okunabilir. Haliyle tarikatın Osmanlı siyasal idaresinin desteğini aldığı II. Bayezid dönemi de ikinci evre olarak rahatlıkla ele alınabilir². Zira tarikat asıl olarak bu evrede kuvvetlenmiş ve büyük bir nüfuz kazanmıştır. Peki, bu durum nasıl ortaya çıkmıştır?

Tarihi vesikalardan edindiğimiz kadarıyla II. Bayezid, Dimetoka'daki Kızıl Deli Zaviyesi'nde bulunan Balım Sultan'ı buradan alarak Hacı Bektaş Zaviyesi'nin başına getirmiştir. Bu hareketin nedenleri, nasılları bir tarafa bırakılırsa Ocak, söz konusu gelişmenin Balım Sultan'ı tarikatın kurucusu kıldığını ifade eder. Balım Sultan ile bir-

likte Bektaşî kolu aslında kendisinin de bir dalı olduğu Kalendariliği içerisine alarak hapseder. Yani köklü Kalendarî derviş, tekke ve zaviyelerine artık Bektaşîlik hâkim olmuştur. Pek çok sosyo-ekonomik ve siyasi çalkantılarla gün yüzüne çıkan Osmanlı İmparatorluğunun 17. yüzyılı bu boyutuyla ele alındığında Kalendarî zümrelerinin Bektaşî potası içerisinde eridikleri bir dönem olarak görülebilir (Ocak, 2009b: 16). Yine söz konusu gelişme günümüze kadar tarikatın içinde varlığını koruyan ve inanç ile itikadî esasları etkileyen kimi gelişmeleri de vücuda getirmiştir. Öyle ki günümüzde dahi Hacı Bektaş Veli'nin evlenmediğinden burnundan damlayıp abdest aldığı suya karışan kanını, Kadıncık Ana'nın içmesiyle soyunun sürdüğüne inanan Babağân; Kadıncık ana ile evliliğini soyunun bu evlilikten sürdüğünü ileri sürenler ise Çelebiler kolu olarak adlandırılırlar. Bu grupların coğrafi dağılımları dikkate alındığında ise Babağân kolunun Rumeli'de Çelebiler kolunun ise genellikle Anadolu'da yaygın oldukları anlaşılmaktadır (Eyüboğlu, 1983: 6116-6117).

Faroqhi'nin önemle işaret ettiği üzere özellikle Bektaşî tekkelerinin çoğu kırsal ya da yarı kırsal alanlarda kurulmuş olduğundan iktisadi faaliyetleri daha çok ziraat ile sınırlıydı (Faroqhi, 2003: 193-194). Belki de bu nedenle Balım Sultan ile birlikte Anadolu ve Rumeli'de bulunan toplam 362 köy ile tekke havalisindekiler de dâhil olmak üzere binlerce dönüm tarlanın dergâha vakfedilmesi, yine kasabaya yakın Tuz Köy kaya tuzunun gelirinin de tekkeye tahsis edilmesi tarikatın siyasi ve iktisadi değişiminin emarelerindedir. Bildiğimiz kadarıyla vakfedilmiş bu taşınmazlara ait tüm gelirler Pirevi'nde birikmekte ve dedebabanın tasarrufunda, bağlı diğer zaviyelere ihtiyacı ölçüsünde taksim edilmekteydi (Tanman, 1996: 460). Osmanlı İmparatorluğunda Hacı Bektaş Tekkesi Vakfı *eizze*, yani müstesna olarak görülmekteydi. Bu durum şüphesiz bir rastlantı değildi. Böyle bir tarif ancak manevi yönden toplum üzerinde geniş bir nüfuzla sahip, muhterem ve büyük bir Veli olan Hacı Bektaş Veli tarafından kurulmuş olmasıyla alakalıydı. Dolayısıyla imparatorluk merkez idaresi de dahil diğer başkaca kurum, idare ya da kişilerin müdahalesi engellenmiş vakıf ile ilgili tüm işlemler tekke mütevellilerine bırakılmıştır (Özlü, 2014: 17).

Kurumsallaşmanın doğal ve zaruri bir sonucu olarak imparatorluk idaresi tarikatın merkezi olarak Hacı Bektaş köyündeki hangâhı, tarikatın şeyhi olarak da yine burada oturan ve Hacı Bektaş Velinin soyundan geldiğine inanılan şahısları muhatap olarak kabul etmeye başlamıştı. Öyle anlaşılıyor ki hem imparatorluk idaresi ve hem de tarikat yöneticileri bu sistematik yapıyı bozmak veya dâhil olmak isteyenlere karşı dirsek gösterme refleksini ortaya koymuşlardır. Nitekim 1743 yılında Hacı Bektaş Veli soyundan olan ve seccadenişin olan Feyzullah Efendi, Padişah'a sunduğu arzualde, Bektaşî nazargâh, tekke, hangâh ve zaviyelerinde görevli bir dervişin ölümüyle onun yerine Hacı Bektaş Veli soyundan geldiğine inanılan bir başkasını atanmasının gerekliliğini ifade ederek bu hususta kimi kadı, naip ve mütevellilerin taleplerinin kesinlikle dikkate alınmaması gerektiğinden dem vurur (Soyyer, 2009: 83). Onun bu talebi şüphesiz imparatorluk ile tarikatın çıkarlarının örtüştüğü dönemler boyunca dikkate alınmıştır.

2.2. Hacı Bektaş Veli Tarikatın Yasaklanması

Osmanlı İmparatorluğunun; Yeniçeri Ocağı'nın oluşturulması ve idaresi gibi pek çok alanda dinî, sosyal ve kültürel bakımdan Hacı Bektaş Veli tarikatının mistik havasından istifade ettiği bilinen bir gerçektir. Hatta yukarıda ifade ettiğimiz kurum-sallaşmada bu tür bir beklentinin etkisi yadsınmaz. İmparatorluk idaresinin tarikata bakışı bu meyanda olduğu için, Yeniçeriliğin kaldırılmasını izleyen günlerde tarikata müdahale başlamıştır. Bu bağlamda Soyzer'in ifadesiyle 1826'da Osmanlı siyasi otoritesi özellikle askerî kanat bağlamında kendisini artık "karizmatik otorite"ye yani Hacı Bektaş Veli'ye dayandırma gerekliliğinden vazgeçmiştir (2009: 81). Esasen bu süreç biraz daha önce başlamıştır. Bilhassa III. Selim'in öldürülme hadisesi ve Aledar Mustafa Paşa Olayı ile Bektaşilerin Yeniçerileri isyana teşvik ettiklerine dair inanılan somut göstergeden sonra, Yeniçerilik kurumu ile Bektaşî tarikatı hedef tahtasına konulmuştur. Nitekim Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra Bektaşîliğin de takibata uğraması ve "Bektaşîlik ismi durdukça Yeniçeri Ocağı'nın tam manası ile kaldırılmış sayılmayacağı" yönündeki kanaat neticesinde 8 Temmuz 1826 tarihinde Bektaşî tekkeleri de kapatılmıştır (Maden, 2013: 60-63). O halde bir zamanlar imparatorluk sistematiğinin içerisine alınmış tarikatın şimdilerde de "temizlenmesi" evresinin başlaması gerekmektedir. Bu evre elbette kolay ve hızlı sonuçlanmamıştır. İmparatorluk kendince gerekli tüm sıkı ve kesin sonuç verecek tedbirler almaya çalışırken tarikat ise doksan dokuz yıl sürecek bir varoluş mücadelesine dönük hazırlıklar yapmakla meşgul hale gelmiştir.

Bilindiği üzere II. Mahmut'un (1808-1839) 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasının akabinde kadim tekke sıfatıyla Hacı Bektaş Tekkesi başta olmak üzere son 60 yıl ya da çok daha evvel kurulmuş tekkeleri istisna bırakarak geri kalanlarının tamamının yıkılması emrini vermiştir (Küçük, 2009: 93). Ancak daha sonra bu karardan vazgeçilerek, çoğunluğu Nakşibendi tarikatı başta olmak üzere devlet nazarında makbul olan diğer tarikatlara tahsis edilmiştir (Kızılkaya, 2019:14)³. Diğer taraftan Pirevi'nin yönetimi ise, Nakşî yönetimine terkedilmiştir. 1831-1845 yıllarına ait nüfus defterleri incelendiğinde, bu şeyhlerin aileleri ile birlikte buraya yerleştikleri anlaşılmaktadır. İlgili tarihlerde burada bulunan Nakşî şeyh, ailesiyle buraya yerleşmekle de kalmamış aile fertlerinden birisinin Pirevi'nde sonradan inşa edilen caminin imamı olarak atanmasına zemin hazırlamıştır (Altı, 2019: 95). Bu noktada Hacı Bektaş Tekkesi ve özellikle Pirevi elbette önemli bir konumu haizdi. Nitekim Pirevi taşradaki diğer tekkelerde (Gülçiçek, 2000: 201-222) görevli postnişin olan Bektaşî şeyhleri üzerinde bir karizmatik otoriteyi temsil etmekteydi (Soyzer, 2009: 82).

Bektaşîliğin kapatılması ve akabinde tekkelerinin Nakşî şeyhlerine verilmesine dönük hareketi dönemin koşulları bağlamında farklı yaklaşımlar getiren çalışmalar da bulunmaktadır. Soyzer, bu durumun oluşmasında Yunan ihtilalinin altını çizer. Ona göre Yunan ihtilali imparatorluk merkezinde büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. İhtilal sırasında Yunanlıların özellikle Mora'da Türklere yapmış oldukları zulme rağmen

Bektaşilerin gayrimüslimleri liberal ve hoşgörü düşünceleri etrafında kucaklayıcı tavır toplu nezdinde Nakşibendiliğe olan meyli arttırmıştı (Soyyer, 2009: 85)⁴.

Tekkenin kapatılmasıyla Pirevi başta olmak üzere bağlı tüm zaviye, tekkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel olarak sıkıntılı günler görecekları başka bir evre çoktan başlamıştı. Nitekim çok geçmeden Pirevi'nin gelir kalemleri arasında yer alan ve yukarıda bahsedilen köy, tuz ve değirmen gelirlerine çeşitli nedenlerle el konuldu. Tekke üzerine geliri olan 362 köyden sadece kırk iki tanesi bırakıldı. Hâliyle Dede Baba ve Çelebi efendiler bu köy gelirlerini bölüşerek hayatlarını idame ve inançlarını da idare etmek zorunda kalmışlardır (Tanman, 1996: 461). Elbette onlar, bu dar ve sıkıntılı dönemi atlama için yer yer siyasi otorite ile bağlantı kurma arayışlarına girmişlerdir. Hatta onların son dönemde artan misafir kabul geleneğinin temelini böyle bir arayışa yoran çalışmalar da vardır. Fakat Bektaşilerin özellikle meşrutiyet dönemi de dâhil olmak üzere kendisine gönül veren bazı yüksek mevkiideki "muhibbânına" rağmen yine de beklentilerine kavuşamadığını ifade etmemiz gerekmektedir (Küçük, 2009: 93).

2.3. Hacı Bektaş Veli Tekkesinin Yapısı

Hacı Bektaş Veli Tekkesi; "Mihman evi, Aşevi, Ekmek evi ve Meydan evi" olarak adlandırılan dört bölümden oluşmaktadır. Bu dört bölümün her birinin farklı amaç ve makatlarla inşa edildiği haliyle yine her birinin de ayrı bir babanın nezareti altında sevk ve idare olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölümlere dair kısa bilgiler vermek istediğimiz de ise "Mihman evi" adından da anlaşıldığı üzere misafir ağırlama yeridir. Burada yalnız misafirlere ait yerler değil aynı zamanda hayvanların bakılacağı alanlar da yer almaktadır. "Aşevi", yemeklerin pişirildiği yerdir. Aşevinin içerisinde kutsiyet verilmiş bir kara kazan vardır. Bu kazan, nasip cemi, muharrem ayı ile diğer pek çok cemde kaynatılır, diğer zamanlarda ise var olan nispeten daha küçük kazanlar kaynatılır. "Ekmek evi" ekmeklerin yapıldığı ve aynı zamanla yer yer tekkeye gelen misafirlerin "lokmalandığı" (Soyyer, 2009: 80) yerdir. Son olarak "Meydan evi" ise tekkenin en önemli yeri olup tarikat mensubu dışındaki kişilerin girişlerine yasaktı (Soyyer, 2009: 79). Şahin ise yukarıda çok daha sistematik olarak verilmiş tekke yapısını daha teferruatlı olarak ortaya koyar. Ona göre türbe üç ana bölüm ve on yedi kısımdan oluşmaktadır: "Cümle kapısı, birinci avlu, üçler çeşmesi, mihman evi, çamaşırhane, üçler kapısı, arslanlı çeşme, havuz, müze, ikinci avlu, aşevi, meydan evi, kiler evi, camii, altılar kapısı, mezarlar, hazret avlusu, ak kapı, mezarlar, çilehane, Güvenç Abdal türbesi, Hacı Bektaş Veli türbesi, kırklar meydanı, Balım Sultan türbesi" (Şahin, 2005: 57). Bu kısa bilgiler ekseninde en azında tekkeye dair sistematik bir görselliğin hafızalarımıza yerleşmesi mümkün olabilmektedir.

2.4. Cumhuriyet Dönemi ve Hacı Bektaş Veli Tekkesi

Mustafa Kemal, 22 Aralık 1919 tarihinde beraberinde Mazhar Müfit, Hüsrev Bey, Rauf Bey, Hakkı Bey, Cevat Abbas, Bedri Bey gibi pek çok kişinin olduğu bir heyetle Hacıbektaş'a hareket etmiştir. O dönemde Hacı Bektaş Veli dergâhının idari

kadrosunda; Kiler evi babası ve postnişin vekili Salih Niyazi Baba, Aşevi babası Zeynel Halife Baba, Ekmek evi babası Ahmet Muhtar Baba, At evi babası Fevzi Baba, Han bağı babası Şükrü Baba, Dede bağı babası Arslan Baba, Kadıncık ana evi babası Hasab Baba vardı (Şahin, 2005: 93-94). Ziyaret şüphesiz her iki taraf için de oldukça anlamlıydı. Bir yandan yeni bir mücadeleyi başlatacak olan kadro, diğer yandan geçmiş kazanımlarının peşinde olan ve siyasi otoriteyle barışma arayışları olan tarikat baba ve dervişleri vardı. Bektaşî tekkesinin tam da bu dönemde İstanbul hükümeti tarafından kıymetlendiğini de belirtmek gerekmektedir. Bu değişikliğin altında elbette millî mücadeleye taraf olmamalarının sağlanması yatmaktaydı. Fakat gerçek şu ki; her ne kadar birlikte karar alma alışkanlıkları olmasa da dönemin “iki kanat” idarecileri olan Salih Nizayi Baba ve Cemâleddin Çelebi bir ağızdan millî mücadeleye destek verecekleri yönünde karar almışlardır (Küçük, 2009: 93).

Küçük, çalışmasında Salih Niyazi Baba'nın TBMM açılışı vesilesiyle gönderdiği mesajda açılışı, tekkenin camisinde okunan Kur'ân-ı Kerim ve Mevlid ile kutladıklarını yazdığını ifade eder (Küçük, 2009: 94). Diğer taraftan 25 Nisan 1923 tarihinde Veliyyeddin Çelebi'nin, bütün Alevi ve Kızılbaşları Mustafa Kemal'in adaylarına oy vermeye çağıran bir beyanname yayımladığını yine Küçük'ün Şapolyo'ya dayandırdığı satırlarından anlamaktayız (Küçük, 2009: 96). Ne kadar etkili oldu tam olarak bilemesek de Bardakçı'nın çalışmalarına göre 1921'li yıllarda tekkenin yıllık gelirinin 15.000 altın lirayı geçtiğini söyleyebiliriz (Bardakçı, 1950: 15). Bu konuda güncel olan kimi başkaca tartışmaları⁵ bir kenara bırakacak olursak, Hacı Bektaş Tekkesi özelinde Bektaşîlerin Cumhuriyet idaresinden de aslında beklenen düzeyde taleplerine cevap alamadıklarını, aksine ikinci bir darbe yediklerini ifade edebiliriz. Nitekim yukarıda ifade edildiği üzere Meclis'in açılışını Kur'ân-ı Kerim ve Mevlid okumalarıyla kutlayan Salih Niyazi Baba, tekke ve zaviyelerin kapatılması hadisesinden sonra ülkeyi terk ederek Arnavutluk'a gitmiştir (Küçük, 2009: 97)⁶. Onun bu davranışının altında bir protesto, küskünlük vardı elbette. Fakat asıl olarak orada tekkelerin kapatılmamış olmasının rolü büyüktü. Diğer taraftan tekke ve zaviyelerin kapatılması esnasında söz alan ve Hacı Bektaş nahiyesinde iki sene müdürlük yaptığını ifade eden Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı İçöz, “bu süre boyunca tekkede Arnavutluk'tan getirilen canilerin oluk gibi akan milletin paralarıyla tarla, değirmenler olarak kendi adlarına tapuladıklarına şahit olduğunu” (Küçük, 2009: 100) ifade etmiştir.

3. 2216 Numaralı Hacı Bektaş Veli Hazretleri Türbesinin Ziyaret Not Defterinin Çeşitli Açılardan Analizi⁷

Soyyer'in, Atatürk Kitaplığı'nda tesadüf ettiği ve eldeki mevcut veriler dâhilinde ele alındığında ne derece doğru ve güvenilir bilgi verdiği tartışmalı olan bir belgede; Bektaşî teşkilatının pek muazzam, çok düzgün ve sistemli kayıt tutma alışkanlığının olduğuna dair bilgilere rastlamaktayız. Söz konusu belgede ayrıca tarikata giren her ferdin kimlikleri, ailevi özelliklerinin itinayla kayıt altına alındığını ve bir suretinin Hacı Bektaş Tekkesi'ne gönderildiğinden bahsedilmektedir (Soyyer, 2005:

33). Bu belge hakkında güvenilir ve tartışılır ifadelerini kullanmamızın nedeni gerek özel ve gerekse de kurum arşivlerimizde henüz bu minvalde bir defter ve kayıt serisine erişilmiş olmamasıdır.

Yine özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Hacı Bektaş Veli türbesine uğrayan yabancı seyyahlar, türbenin sadece Müslümanlarca değil, yerli Hıristiyanlarca da ziyaret edildiğini ifade etmektedirler (Tanman, 1996: 459). Nitekim 31 Ekim 1922’de Katolik Cemaati rahiplerinden Nersis Bağdikyan⁸, 21 Kasım 1922’de Umum Anadolu Ortodoks Murahhas Papa Eftim Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nı ziyaret etmiştir.⁹ Ancak söz konusu bu kişilerin, ziyaret nedenlerine dair maalesef elimizde herhangi bir kaynak bulunmamaktadır.

Ülkemizde ve belki de dünyada Alevilik ve Bektaşılık alanındaki çalışmalarıyla ön plana çıkmış olan Ocak da bu yöndeki en büyük sıkıntının kaynak yetersizliği olduğunu belirtir. O, Alevilik ile ilgili kaynaklar ve erişimlerine dair oldukça isabetli düşünceler ortaya koymakla birlikte birinci grup kaynaklar statüsünde ele aldığı ilk dönem Safevî ve Osmanlı resmî kayıtlarının taraflı olma ihtimalleri üzerine yoğunlaşır. Bu ihtimalin yanında asıl olarak bahse konu bu kaynakların tarihsel bir sürekliliği resmedecek dirayette olmamalarının altını çizer. Osmanlı kronik yazarları, Avrupalı seyyahlar ve nihayet Alevi dedelerinin ellerinde bulunan siyâdetnâmeler şeklinde az çok bilinen kaynaklar silsilesini sıralar. Son olarak Alevi ve Bektaşî evliyalarının hayatlarıyla ilgili nefes, menkıbeler ile erişilmesi oldukça zor olan sözlü kaynakları ikinci gruba dâhil ederek bu husustaki düşüncelerini noktalar (Ocak, 2009a: 41).

Her ne kadar içerik olarak Soyzer’in eserinde atıf yaptığı belgede zikredilen minvalde ve ayrıca Ocak’ın haklı düşüncelerle çerçevelediği çıkmazları giderecek mahiyette olmasa da yukarıda bahsi geçenlerin dışında olarak gördüğümüz bir başka kaynağı sizlerle paylaşmanın heyecanı içerisindeyiz. Nitekim bu kaynak tabiri caizse ne bir fişlemenin ve ne de taraflı bir bakışın simgesidir. Kanaatimizce bu kaynak; Hacı Bektaş Veli Tekkesi’ne gelen ve “mihmân” olanların halisane düşüncelerini kaleme aldıkları bir ziyaret defteri mahiyetindedir. Dolayısıyla resmî bir arşiv vesikasının ağdalı ve tertipli bir dille bizlere sunduğundan çok uzak sıradan insanların, askerinin, memurun veya idarî görevlilerin tekke ve yönetimine dair duygu ve düşüncelerini kendi kelimeleriyle ifade ettikleri birincil elden bir kaynakla karşı karşıyayız. Aşağıda alt başlıklarla defterin yazılma sebepleri, şekilsel özellikleri, içeriği, defterdeki terminoloji ile tekkeyi ziyaret edenlere ve tekkede ikamet edenlere dair bazı veriler irdelenecektir.

3.1. Ziyaret Defterinin Yazılma Gerekçesine Dair Yaklaşımlar

Defterin bizzat Hacı Bektaş Veli Tekkesi postnişini Salih Niyazi Baba’nın isteği üzerine mi yoksa başkaca zorunluluk, istek veya talep üzerine mi kaleme alındığı anlaşılamamaktadır. Fakat defterin en son sayfasındaki tarih, imza ve mühürlerin bulunduğu sayfa dikkate alındığında iki farklı düşünce ile karşı karşıya kalmaktayız. Bunlardan ilki “evet” Salih Niyazi Baba’nın bireysel uğraşı ile defter-

er hazırlandı ve en sonunda nahiye müdürlerince onaylandı. İkincisi ise “hayır” başından beri nahiye idaresinin; bir anlamda gelen geçen, gönül bağlayan, ziyaret eden, misafir olanların bölge, tekke, derviş grupları ve postnişin başta olmak üzere tekkedeki iş ve işlemlerin yürütülmesine dair bilgi alma maksadıyla kaleme alınmış olabilir. Günümüzde benzer muhtevalı tekkeye ait defter silsilesinin olmayışı birinci ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ya da henüz bir yerlerde gün yüzüne çıkmayı bekleyen benzeri defterlerin varlığı varsayımı ise elbette ikinci ihtimalimizle ilgili olup bu bağlamda belki de Soyzer’in çalışmasında belirttiği yoğunlukta yeni bir kaynak türüyle de karşılaşabiliriz. Bu ihtimalleri bir kenara bırakıp esas olarak elimizde mevcut deftere döndüğümüzde aşağıdaki şekliyle bir tarif, tanım ve içerik analizi yapabiliriz.

3.2. Ziyaret Defterinin Fiziksel Özellikleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 2216 numara ile yer alan *Hacı Bektaş Veli Hazretleri Türbesinin Ziyaret Not Defteri* isimli defter; 13 Kanun-ı evvel 1337-29 Ağustos 1341/13 Aralık 1921-29 Ağustos 1925 tarihleri arası dönemi kapsamaktadır. 36 cm x 24 cm ebatlarında olup ciltlidir. Rik’a yazı çeşidinin kullanıldığı defterde toplamda 276 sayfa olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu sayfaların sadece 102’si kullanılmış olup 102 ila 276 sayfalar arası ise boş bırakılmıştır. Yer yer mürekkep lekelerinin bulunduğu defterin genellikle temiz olduğu söylenebilir. Şüphesiz bu vaziyet üzerindeki yazının kolayca okunabileceği anlamına gelmez. Zira gelen misafirler kendi el yazıları ile not tutmuşlardır ki bu durum bilhassa Osmanlıca belgelerin okunmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Tabir yerinde ise “eğitilmiş olan ve fakat meslekli olmayan” kişilere ait yazının okunması bir hayli zor oldu. Şüphesiz “meslekli” tabiriyle kastettiğimiz; deftere ait satırların bir kâtibin kaleminden dökülmemiş olmasıydı. Bunun bir sonucu olsa gerek, kimi yerlerde Arapça ve Farsça kelimeler yanlış harfle ve eksik bir şekilde yazılmıştır ki bu gerçek bahse konu kelimeleri okumamızı bir hayli güçleştirmiştir. Haliyle deftere duygu ve düşüncelerini not etmiş her bir ferдин kendine has bir yazı şekli olduğu gerçeği de hesaba katıldığında söz konusu zorluğun anlaşılması hiç de güç olmayacaktır. Bu nedenle kimi zaman çok fazla uğraşılmasına rağmen okunamayan veya anlamlandırılmayan kelimeler olmuştur.

Defterde toplamda iki adet Arapça, iki tane Almanca, iki tane Arnavutça, iki tane Yunanca ve iki tane de Farsça belge veya metin mevcuttur. Geriye kalan belgelerin tamamı Osmanlı Türkçesi ve Rik’a el yazısı ile kaleme alınmıştır¹⁰.

3.3. Ziyaret Defterinin Muhtevasına Dair Çıkarımlar

Defter incelendiğinde; 13 Aralık 1921-29 Ağustos 1925 tarihleri arasında Hacı Bektaş Veli Hazretleri Türbesi’ni toplamda 688 kişinin ziyaret ettiği görülür. Bu sayı defterde ismi bizzatı belirtilen kişi sayısıdır. Kimi hatıra yazılarında “ma’a aile”, “ailem ile birlikte” gibi ifadeler düşülmüştür ki buradan ziyaretçi sayısı çıkarılmadığı için sadece imza kısmında ismi yazılı olanların sayısı esas alınmıştır.

Ziyaret defterine ismi yazılan veya tekkeyi ziyaret eden kişi ve kişilerin kendi ifadelerinde belirttikleri “efrâd-ı ‘âile, ma’a ‘âile, ‘âilem vb.” ifadelerden en azından eşi kıstas alınarak belirlenmiş olan toplam 20 kadın mevcuttur. Hemen belirtmek gerekir ki ziyaret defterinde yer yer kadınlara dair bilgiler paylaşılmışsa da defterdeki imzalar dikkate alındığında herhangi bir kadına ait imzaya tesadüf edilememektedir. Bu durum; ailesiyle birlikte katılanların belirtmeleri halinde eşi olduğu anlaşılrsa da maalesef kız çocuklarına dair bir belirtme olmadığı için cinsiyet üzerinden net ve kesin olarak herhangi bir tespit yapmamızı güçleştirmektedir. Mesela bir ziyaret neticesinde düşülen şu kayıt bunu en güzel şekilde izah etmektedir:

“Elaziz’den bura(ya) ma’a ‘âile ziyârete geldik görmüş olduğumuz hürmetden müteşekkir kaldık. Fî 23 Ağustos (341)

Kaman jandarma [sayfa kesik] Hamza Abdulkirim
Sâbık Kırşehir baytarı {imzâ}” (VGM, 2216: 100)

Defterde genellikle kadın sayısının az olması ile ilgili olarak ise şunları söyleyebiliriz: Çalışma genelinde yer yer ifade edildiği üzere dönemin bir geçiş dönemi olması ve daha ziyade askeri, idari, siyasi, mülki erkana tabi bireylerin geliş-gidiş yolları üzerinde tekkenin bir uğrak yer, manevi duyguların korunup tazelendiği mekân olarak öne çıkmasındandır. Bu bağlamda dönemin koşulları dahilinde bu görevlerde yer almayan kadınların tekkeyi ziyaret etmeleri de mümkün olmamaktadır. Zaten kadın oldukları tespit edilenlerin de kayıtlardan anlaşılacağı üzere bir görev değişimi sırasında eşiyle birlikte yolculuk yapanlar oldukları anlaşılmaktadır.

3.3.1. Ziyaret Defterinde Geçen Yer Adları

Bu başlık altında Hacı Bektaş Veli Tekkesi’ni ziyaret eden kişilerin gerek görev icabı gittikleri ve gerekse ikamet ettikleri yerleşimlere dair bulgular ele alınacaktır. Bu çerçevede defter incelendiğinde ziyaretçiler içinde 7 kişinin yabancı ülkeden olduğu, geriye kalanların ise -dönemin devlet sınırları içerisinde- değişik vilayetlere mensup kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Tablo 1’deki veriler ele alındığında tekkenin en fazla “merkezî çeper” olarak tabir olunabilecek tekkenin bulunduğu yere birleşik vilayetlerden gelenler olduğu görülmektedir. Bu nedenle Evc karyesinden İbrahim (VGM, 2216: 6) şeklinde sıradan ve oldukça yakın mahalden gelenler olduğu gibi Hakkâri mebuslarına (VGM, 2216: 24) dair kayıtlara da rastlanılmaktadır. Fakat özellikle gelinen mahal olarak; gündelik iş, ticaret veya mesleğin ifası esnasında vakit ayrılarak tekkeye gelmesi hasebiyle yoğunluğu söz konusu “merkezî çeper” sahası oluşturmaktadır. Ayrıca Ankara, Kırşehir, Nevşehir ve Kayseri yol güzergâhı¹¹ dâhilinde bulunması nedeniyle özellikle bu istikamette yol alanların gerek meraktan ve gerekse manevî dünyalarını beslemek maksadıyla tekkeyi ziyaret ettikleri görülmektedir. Tekkeyi ziyaret eden yabancılar içerisinde metropolit (VGM, 2216: 43), Polonyalı’da doğan Galiçyalı mühendis Pavli Gruca (VGM, 2216: 49), Uluslararası Kızılhaç Komitesi Delegesi (VGM, 2216: 55), Nevşehir Ermeni Katolik başkanı (VGM, 2216: 57), Viyanalı sıradan bir kişi (VGM, 2216: 62), Macar bir koken (VGM, 2216: 83) yer almaktadır.

Tablo I: Defterde Sık Geçen Yer Adları

Sıra No	Yer Adı	Sayısı
1	Kırşehir	95
2	Mucur	80
3	Nevşehir	51
4	Avanos	53
5	Arabsun	37
6	Ankara	33
7	Ürgüb	26
8	Kayseri	24
9	Yozgad	12
10	Niğde	11
11	Dersim	8
Toplam		430

3.3.2. Tekkeyi Ziyaret Edenlerin Sosyal Statülerine Dair Çıkarımlar

Bu başlık altında tekkeyi ziyaret edenlerin daha ziyade mesleki özelliklerine dair çıkarımları sunmaya gayret göstereceğiz. Elde ettiğimiz veriler, temelde iki ayrı kategoride bu hususu ele almamıza vesile oldu. Bunlardan ilki askerî taife olarak adlandırabileceğimiz gruptur.

Tablo II: Hacı Bektaş Veli Tekkesini Ziyaret Eden Askeri Taife, Sınıf ve Sayıları

Sıra No	Rütbe ve Sınıfı	Sayısı
1	Kumandan	37
2	Mülazım	34
3	Yüzbaşı	31
4	Jandarma	25
5	Binbaşı	15
6	Askerî Müttekâid	4
7	Nefer	1
Toplam		147

Bahse konu dört yıllık süre zarfındaki kayıtlar incelendiğinde tekkeyi ziyaret edenlerin çoğunluğunu askerî sınıfa mensup kişilerin oluşturduğu anlaşılacaktır. Bu durum elbette bir tesadüfî bünyesinde barındırmaz. Nitekim tekke, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin şiddetli sancılarının yaşandığı bu dönemde cepheye gidenler, cepheden dönenler, askerî okullardan yeni mezun olanlar gibi pek çok kişinin uğrak yeridir.¹² Nitekim kimi askerlerin birçok kez tekkeyi ziyarette buldukları görülür. Mesela askerî fabrikalar teftiş heyeti başkanının ziyareti buna örnek verilebilir:

“Hasbe'l-vazife muvakkaten Hacı Bektaş nâhiyesi merkezine vürûdumdan 'av-detime kadar güzerân eden on bir gün zarfında Hacı Bektaş Veli hazretlerinin dergâh-ı şerîfi ve Veliyyüllâh hazretleriyle babagânı pek çok def'alar ziyâret şerefine nâ'il oldum her ziyâretimde dergâh-ı şerîfde görülen intizâmın ve mütâve'at-ı dervîşânenin meftûnu ve hüsn-ı 'âcizânemde ibrâz edilen mu'âmelât-ı nüvâziş-kârânenin minnet-dârı bulundum ve şu defterde ismi bulunarak Veliyyüllâh hazretlerinin himmetlerine mazhar olmak ümniyesiyle bu birkaç satır yazıyı yazmakla kendümü bahtiyâr 'add eylerim. 6 Şubat 39.

'Askerî fabrikaları hey'et-i teftîşiyye re'isi mîr-alây {imzâ}" (VGM, 2216: 48)

Buna göre askerî taifenin dergâha ilgisini iki şekilde okumak mümkündür: Bunlardan ilki Bektaşî tarikatının temelleri çok daha eskilere dayanan ve nispeten birinci bölümde açıkladığımız Yeniçeri Ocağı üzerindeki tazyik ve tesirinin yarattığı bir sonuçtur. Bizi bu yoruma sevk eden ve defterde yer alan şu örneği verebiliriz:

"Dergâh-ı şerîfi ziyâretimde 'asker olmaklığım dolayısıyla Hacı Bektaş Veli hazretlerinin ilk ordu teşkilâtında bu ocağa itdikleri du'âyı [sayfa silik] iderek gece büyük inkılâblarla ufak bir hulâsa-i tefekkürde bulundum. Ne büyük bir du'â ile lâ-yetezelzel bir kuvvetde yaşadığımızı ve her zamânda muzaffer bir ocak olarak yaşayacağımıza îmân iderek müftehir bir ferd bulunduğumu düşündüm. Yine kendü mü'es-seseleri olan muhterem dergâhımızın du'âlarına her zamân intizâr iderek Salih Niyazi Baba hazretlerine 'arz-ı vedâ' iderim. Depo A.[alây] 6/1 K. [bölük] 3. K. [kumândan] Sapançalı mülâzım-ı evvel {imzâ}" (VGM, 2216: 16)

İkincisi ise uzun süren savaş halinin askerler üzerinde yaratmış olduğu yılgınlık ve kırılğanlığın giderilmesi noktasında dergâhın yaydığı manevî havadır. Billhassa I. Dünya Harbi'nin yorgunluğu daha bitmeden Milli Mücadele'ye girişilmiş olması ve tüm bu savaşların verdiği manevî yorgunluğun giderilmesi hususunda dua makamı olarak yine Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na iltica edilmiştir. Bu hususta cepheden gelen askerın şu satırları önemlidir:

"Me'zûnen Sivas'ın Aziziyye'sine gidiyorum. Cebheden geliyorum. Yolum başka mahalden geçerken sırf Hazret-i Hacı Bektaş Veli'yi ziyâret itmek arzu-yı derûnîsine galebe itmeyerek ziyâretlerine geldim. Şu vesîle ile uzun müddetden beri cebhe-i harbde düşman karşusunda durgunluk 'ârız olan fikr ü dimâğım tamâmiyle kesb-i inşirâh ve inkişâf itmiş ma'neviyetimde derîn ve tatlı bir hiss-i meserret ve mefharret hâsıl olmuşdur. Tekkede hakikaten büyük makâmlara mahsûs bir 'uluvviyyet ve kutsiyyet mahsûs olmakda ve âsâr-ı intizâm müşâhade idilmekdedir. Yevmî en ziyâde babagân bi'l-hâssa bunların sâkin ve nâzımı olan Şeyh Salih Baba'nın himmet ve gayretlerinin âsârı olduğu anlaşılıyor. Hâsılı bugünkü 'ömrüm hayât-ı mâziyyenin en şerefli bir günüdür. Bundan dolayı garik-i lücce-i huzûzum. 9/3/38

Sarayköy muntıkası kumândânı {imzâ}" (VGM, 2216: 10).

Kars'tan dergâha ziyaret için gelen askerın şu ifadeleri de yine askerın manevî bir huzur aradığına dair güzel bir örnektir:

Hû

“Geçen senelerin rûhumda bırakmış olduğu hürmetleri, muhabbetleri bi’z-zât makâmât-ı mübâreke ve kudsiyyelerin(i) ziyâretle edâ ideceğime dâ’imâ kanâ‘at-ı dil ve rûhiyemle kâni‘ olduğım gün bugündür. Harekât-ı milliye bidâyet-i dâğdânî-sinde himmet ve kerâmet-i bâhirelerine bi’z-zât sığınarak muvaffakiyetlerimi temennî iderek senelerden beri rûhumda mahfûz kalan bu ‘arzu ve isteğime nâ’il olduğumdan dolayı himem-i pîrde dâ’imâ bundan böyle mes‘ûd olacağıma ve kudret-i rûhiye ve maddiyemle [kesik kısım] te‘âlî ve tecellî bulunacağına hürmet-kârım. Bu rûh ve bu gönül ile hâk-pâ-yı kudsiyyet-penâhîye olan tazarrû‘ ve niyâzlarımın Hakk-ı Hazret-i Pîr’de kabûl ve benim için bir feyz-i terakkî ve te‘âlî olmasını da hâssaten niyâz ve tazarrû‘ ‘add iderim. Bu şevk(-i derûn) ile Cenâb-ı Pîr’in kudret-i mâddiyye ve ma‘neviyyelerine sığınarak tekrâr ziyâretime [sayfa kesik] ve sebep olmalarını niyâz ider bu gülşen-i ra‘nânın bundan böyle terakkî ve te‘âlîsi ile gün-be-gün ma‘mûriyyetinin temâdisini Hakk-ı Pîr’in rûh-ı ‘âlî-kud[siyye]lerinden tazarrû‘ iderim. Bu ziyâretimde gördüğüm ve bi’z-zât şâhidi bul(duğum) ahvâl i‘tibâriyle daha ziyâde terakkî ideceğine de kanâ‘at-ı kâmilem vardır. Dergâhın çatalkapu ve at evi ile mihmân evi binâları tecdîd-i inşâ idi(ldi) ise de ma‘a‘t-te‘essûf birkaç bed-hâhın kalb hasûdâ-neleriyle muvakkaten pek kısa bir zamân için ta‘tîl idildiği görülmüş ise de gerek erenlerin ve gerek dergâh-ı mezkûr babagân ve dervîşânın himem-i mâddiyye ve ma‘neviyyeleriyle berâber Salih Niyazi Baba Erenler’in ‘azm ve sa‘y-yı sebât-kârâneleri sâyesinde hâdd-i karîb-i hitâm ve diğer dergâh binâlarının da müceddeden inşâ ve itmâmını Hazret-i Pîr Erenler müşârun ileyh Salih Niyazi Baba Erenler’e ve tarîkin sâdik mensûbâtına muvaffak eylesü(n) Hacı Bektaş kasabasının yegâne müzeyyen ve iftihâr ideceği bir nokta var ise o da ancak dergâhın teceddüd ve terakkî husûsunda gösterdiği ciddiyet ve ‘azimdir. Bu hususda inşâ olunan bir mekteb binâsıyla bütün çeşme ve birçok dükkân vesâ‘irenin sırf dergâh pîrce inşâsı bâdi-i hüdâ-pesendâne ile şâyân-ı fuhûrdur. Bütün bu tekâmül ve te‘âlî sırf Hazret-i Pîr’in ma‘neviyyât-ı bâhirelerinin eser-i mâddîsi olub dergâh-ı pîr-i babagân hazerâtı bu husûsda da pek büyük bir hakk-ı iftihâra mâlikdir. Misâfir ve züvvâra gösterilen mihmân-nüvâzlıklarından (dolayı) Niyâzi Baba ve aş evi babası Zeynel Baba, ekmek evi babası Hacı Kerim ve mihmân evi babası Mümtaz Baba ve at evi babası Feyzi Baba ve diğer babagân ve dervîşânın cümlesine hürmetlerimizi tasfîre vesîle-i hâtırâdır. 25/Haziran/341

Kars: Mevki‘. Sıhhiye. İstihkâm m. evveli {imzâ}” (VGM, 2216: 93-94).

Dergâhı ziyaret edenlerin arasında askerî zümreden sonra zikredeceğimiz diğer meslek erbabı kişiler ile memurlardır.

Tablo III: Hacı Bektaş Veli Tekkesini Ziyaret Eden Kimi Meslek Erbabı

Sıra No	Mesleği	Sayısı
1	Katib	32
2	Mebus	27

3	Kaymakam	27
4	Tüccar	20
5	Müfettiş	20
6	Tabib/Doktor	17
7	Mühendis	17
8	Reji (Memur/Müdürü)	10
9	Baytar	6
10	Demiryolları (memur, mühendis, işçi)	4
11	Polis	4
Toplam		184

Tablo III’te Hacı Bektaş Tekkesini ziyarete gelip tekkedeki deftere duygu ve düşüncelerini yazmış diğer başkaca grup ve meslekler listelenmiştir. Nitekim bunlar içerisinde dönemin koşulları gereği yoğun iş yüküyle boğuşmalarına rağmen dergâhı ziyaret için değişik illerden gelen mebuslar dikkati çekmektedir. Bunların içerisinde Dersim mebusu Diyağ Ağa ile kafiiledaki diğer mebuslar ve yetkililer, tekkeyi ziyaret etmekle ruhî duygularının arttığını ifade etmektedir:

“Hacı Bektaş Veli hazretlerinin merkad-ı mübârekleriyle ve Salih Baba hazretlerinin taht-ı reşâdetlerinde pür-feyz-i ma’nevî bulunan tekye-i muhteremeyi ziyâret itmek sûretiyle bugün cümle gelerek iktisâb-ı mefharet eyledik. Bundan dolayı his itdiğimiz zevk-i ruhânî pek büyüktür ve minallâhî’t-tevfîk. 28 Nisan sene 39

Dersim meb’ûsu Diyağ
 Erzincan meb’ûsu {imzâ}
 Dersim meb’ûsu {imzâ}
 Merhum Fikri Paşa hafîdi {imzâ}: Feridun Fikri” (VGM, 2216: 53).

Ayrıca Erzincan, Dersim, Şarkikarahisar, Yozgat, Denizli, Malatya, Kırşehir, Diyarbakır, Hakkâri, Mentese, Mardin, Niğde, Gümüşhane mebusları da tekkeyi ziyaret edenler arasındadır. Osmanlı mirası üzerinde yeni bir devletin temellerinin atılarak pekiştirildiği bu kritik dönemde, çeşitli bölgelerden mebuslar tekkeyi ziyaret ederek manevi havayı teneffüs etmişlerdir. Mebusların yanında çoğu bölgede görevli kâtip, müfettiş, tabip, kaymakam, mühendis, polis gibi daha pek çok idari kadro mensubunun da “mihmân” olduğu Hacı Bektaş Tekkesi’nin, aslında kurulan yeni devletin manevi ve idari olarak harmanlandığı bir mekân olduğu söylenebilir. Esasen duygu ve düşüncelerini kaleme alan her kesimden insanda bu duygular söz konusudur. Nitekim; Yeni Dünya Gazetesi muharriri (VGM, 2216: 2), Ziraat Bankası müfettişlerinden Halil Niyazi (VGM, 2216: 6), Manastırlı Ramiz ve Akif, Kalkandelenli Tahir (VGM, 2216: 16), Elazığ vilâyetinin Keban kazasından Derican aşireti reisi Şatırzâde (VGM, 2216: 21), Tabur imâmı Dağıştanlı İsmail Hakkı, Dersim eşrâfından Hankozâde Gor Ağa (VGM, 2216: 23), Müdâfa’-i Milliye vekâleti sevkîyat ve nakliyat müdüriyet-i umumiyesi yaveri (VGM, 2216: 30), Eskişehir muhâciri (VGM, 2216: 30), Duyûn-ı Umumiye memuru (VGM, 2216: 36), Zile’nin Kuzuca köyünden Monla Ahmed

oğullarından Ahmed oğlu Bayram (VGM, 2216: 49), Koçhisar'dan Kayserli Ionaki kerimesi Olga ve onun kerimesi Annika (VGM, 2216: 60), Kadiriyye hulefâsından Müftizâde Şeyh Edhem (VGM, 2216: 65), Nerdüban köyünde Şahkulu Sultan dergâhı postnişini Mehmed Tefvik (VGM, 2216: 92), Avanos Halk Fırkası reisi (VGM, 2216: 82) ve son olarak da Ankara erkek muallim mektebi ikinci sınıf talebesinin (VGM, 2216: 96) ziyaret defterindeki dizelerinden bir tabiiyet, inanç, meslek ve bölge farklılığının, ortak bir ruh ve düşünce dünyasında birleştiği söyleyebiliriz.

3.3.3. Ziyaret Defterine Hâkim Olan Terminoloji

Bu başlık altında yukarıda değişik bölge, meslek ve hatta ülkelerden geldiklerini ifade ettiğimiz kişilerin duygu ve düşüncelerini kaleme dökerken hangi kelimeleri kullandıklarına dair bazı tespitler yapmaya gayret ettik.

Tablo IV: Ziyaret Defterine Hâkim Olan Terminoloji

Sıra No	Tabir/Kelime	Defterde Geçme Sıklığı
1	baba	480
2	dergâh	366
3	Salih Niyazi (Baba/Efendi)	255
4	post-nişin	132
5	Hazret-i Pîr	90
6	babagân	57
7	dervişân	46
8	yüz sürme	24
9	kuddise sırruhu'l-'âlî	18
10	'aşk-ı niyâz	6
Toplam		1.474

Tablo IV bazı rakamsal verileri ortaya koymakla birlikte bazı soruları da beraberinde getirmektedir. Öncelikli olarak bugün Alevi ve Bektaşî literatüründe sık kullanılan “Baba, Dergâh, Hazret-i Pîr, Babagân” gibi tabirlere yoğun bir atıf vardır. Dönemin tekke postnişini olması bakımından Salih Niyazi Baba'ya olan haklı atıfın dışında yukarıda değişik bölgelerden geldiğini belirttiğimiz kişiler acaba söz konusu Alevi ve Bektaşî literatürüne has bu kavramları nereden nasıl öğrendi? Ya da biliyor muydu? En çok bir hafta misafir kaldığına şahitlik ettiğimiz ziyaretçilerin birkaç günlük süre zarfında bu literatürü öğrenmesi pek mümkün gözükmemektedir. O halde bahse konu kişilerin önceden bu dile hâkim oldukları yönünde ağır basan bir düşünce ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda belki de dönemin inanç ve kültürel atmosferi toplum nezdinde bu kavramların içselleşmesine vesile olmuş olabilir. Veya ziyarete gelenlerin pek çoğu zaten bu yol ve erkânı yürütenlerden olabilir. Her iki düşünce de maalesef kesin delillerin olmayışı nedeniyle bu husustaki bilinmezliğin devamına neden olmaktadır.

Bu konudaki farklı çıkarımları bir kenara bırakarak manaya odaklandığımızda defterdeki dizelerden; Hacı Bektaş'ın ululuğu, tekkenin tarihsel ve inançsal misyonu, ruhu ferahlatan, aydınlatan ve arındıran pozisyonu ile tekke dervişlerinin Hak yolunda hürmet ve hizmetlerine dair duyguların dile geldiği anlaşılmaktadır.

3.3.4. Ziyaret Defterinde Tekke ve Dervişlere Dair Bazı Veriler

Bu başlık altında tekkeyi ziyaret etmiş kişilerin tekke yönetimi, gelir-gider kalemleri ve diğer başkaca hususlara dair izlenim ve tespitlerine yer verilmiştir. Bunlardan ilki; hemen deftere yazılmış birçok hatıralarda belirtildiği gibi Salih Niyazi Baba önderliğinde tekke dervişlerinin karşılama, saygı, hürmet ve izzet-i ikramdaki cömertlikleridir. Mucur ve Avanos kazalarını teftiş eden Kırşehir mutasarrıfının şu dizeleri buna bir örnektir:

“Mucur, Avanos kazalarını devr ve teftişim sırasında bir ni‘met-i gayr-i mütereffih olarak türbe-i şerif-i Hazret-i Pîr efendi ziyâret-i şerefiyle mübâhî olduğum her taraftan *gördüğüm âsâr* ve intizâm ve nezâfete hayrân oldum vazîfesini bu kadar cân siperâne hüsn-ı *îfâya* hârimin-i Hazret-i Pîr-i muhterem kadar bir mahall *görmedim*. *Emlâki* ma‘ûr ve müterakkî ve her dürlü mesâ‘î ve cihed ve ikdâm ile ileride parlak istikbâle nâmzed hey‘et-i muhtereme-i hudânın re‘isi garîri rüfekâ-yı mesâ‘isiyle bu *âsâr*-i inkisâm ve ma‘ûriyyetin etrâfında pervâne gibi *çalışmakta* olduğunu kemâl-i iftîhâr ve fûtân tedkîk ve müşâhade eyledim. Dünya ve *âhîretde cümlesine* mes‘ûdetler temennî iderken *hükûmet* nâmına *cümlesi* için beyân-ı takdîrât eylemekde bir vazîfe ‘*add* eylerim. 1 Temmuz sene 38.

Kırşehir Mutasarrıfı {imzâ}” (VGM, 2216: 28)

Diğer taraftan 25 Haziran 1925 tarihinde tekkeyi ziyaret eden Kars mevki sıhhiye istihkam mülâzım-ı evvelinin yazdıkları gerek tekke yapısı ve gerekse de idaresi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Nitekim onun dizelerinden bu dönemde Çatalkapı, At evi ve Mihman evi bölümlerinin onarıldığı, kimi dergâh binalarının ise yeniden inşa edilmesinin yanında bazı çeşme ve dükkânın da Salih Niyazi Baba'nın gayretiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca postnişin Niyazi Baba, Aş evi Babasının Zeynel Baba, Ekmek evi babasının Hacı Kerim Baba, Mihman Evi Babasının ise Mümtaz Baba ve At Evi Babasının ise Feyzi Baba olduğu görülür:

“Hû

Geçen senelerin rûhumda bırakmış olduğu hürmetleri, muhabbetleri bi‘z-zât makâmât-ı mübâreke ve kudsiyyelerin(i) ziyâretle edâ ideceğime dâ‘imâ kanâ‘at-ı dil ve rûhiyemle kâni‘ olduğum gün bugündür. Harekât-ı millîye bidâyet-i dâğdânîsinde himmet ve kerâmet-i bâhirelerine bi‘z-zât sığınarak muvaffakiyetlerimi temennî iderek senelerden beri rûumda mahfûz kalan bu ‘arzu ve isteğime nâ‘il olduğumdan dolayı himem-i pîrde dâ‘imâ bundan böyle mes‘ûd olacağıma ve kudret-i rûhiye ve maddiyemle [kesik kısım] te‘âlî ve tecellî bulunacağına hürmet-kârım. Bu rûh ve bu

gönül ile hâk-pâ-yı kudsiyyet-penâhîye olan tazarrû‘ ve niyâzlarımın Hakk-ı Hazret-i Pîr‘de kabûl ve benim için bir feyz-i terakkî ve te‘âlî olmasını da hâssaten niyâz ve tazarrû‘ ‘add iderim. Bu şevk(-i derûn) ile Cenâb-ı Pîr’in kudret-i mâddiyye ve ma‘neviyyelerine sığınarak tekrâr ziyâretime [sayfa kesik] ve sebep olmalarını niyâz ider bu gülşen-i ra‘nânın bundan böyle terakkî ve te‘âlîsi ile gün-be-gün ma‘mûriyyetinin temâdisini Hakk-ı Pîr’in rûh-ı ‘âlî-kud[siyye]erinden tazarru‘ iderim. Bu ziyâretimde gördüğüm ve bi‘z-zât şâhidi bul(duğum) ahvâl i‘tibâriyle daha ziyâde terakkî ideceğine de kanâ‘at-ı kâmilem vardır. Dergâhın çatakapu ve at evi ile mihmân evi binâları tecdîd-i inşâ idi (ldi) ise de ma‘a‘t-te‘essüf birkaç bed-hâhın kalb hasûdâneleriyle muvakkaten pek kısa bir zamân için ta‘tîl idildiği görülmüş ise de gerek erenlerin ve gerek dergâh-ı mezkûr babagân ve dervîşânın himem-i mâddiyye ve ma‘neviyyeleriyle berâber Salih Niyazi Baba Erenler’in ‘azm ve sa‘y-ı sebât-kârâneleri sâyesinde hâdd-i karîb-i hitâm ve diğer dergâh binâlarının da müceddeden inşâ ve itmâmını Hazret-i Pîr Erenler müşârun ileyh Salih Niyazi Baba Erenler’e ve tarikin sâdik mensûbâtına muvaffâk eylesü(n) Hacı Bektaş kasabasının yegâne müzeyyen ve iftihâr ideceği bir nokta var ise o da ancak dergâhın teceddüd ve terakkî husûsunda gösterdiği ciddiyet ve ‘azimdir. Bu hususda inşâ olunan bir mekteb binâsıyla bütün çeşme ve birçok dükkân vesâ‘irenin sırf dergâh pîrce inşâsı bâdi-i hüdâ-pesendâne ile şâyân-ı fuhûrdur. Bütün bu tekâmül ve te‘âlî sırf Hazret-i Pîr’in ma‘neviyyât-ı bâhirelerinin eser-i mâddîsi olub dergâh-ı pîr-i babagân hazerâtı bu husûsda da pek büyük bir hakk-ı iftihâra mâlikdir. Misâfir ve züvvâra gösterilen mihmân-nüvâzlıklarından (dolayı) Niyâzi Baba ve aş evi babası Zeynel Baba, ekmek evi babası Hacı Kerim ve mihmân evi babası Mümtaz Baba ve at evi babası Feyzi Baba ve diğer babagân ve dervîşânın cümlesine hürmetlerimizi tastîre vesîle-i hâtîrâdır. 25/Haziran/341

Kars: Mevki‘. Sıhhiye. İstihkâm m. evveli {imzâ}” (VGM, 2216: 93-94).

Yine defterdeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere, tekkenin icraatlarından hareketle üstlendiği misyona olan atf zikre şayandır. Bu bağlamda 5 Temmuz 1925 tarihinde tekkeyi ziyaret etmiş Kırşehir tütün idaresi müdürü; Hacı Bektaş’ın yaklaşık 600 sene önce Türk milletinin önüne düşerek geniş bir sahaya yayıldığını, o zamana kadar gördüğü ve işittiği dergâhlar içerisinde olup da zamanın gereklerine göre hareket eden bir yapıya rastlamadığını yazmıştır. Ona göre Bektaşî tekkesi bu inceliği fark etmiş ve Anadolu’nun göbeğinde dumanı tüten fabrikaların vücuda getirilmesini sağlamıştır. Ayrıca postnişin Salih Niyazi Baba’nın, Tayyare Cemiyeti’ne yaptığı 10.000 liralık yardımın yanı sıra eğitimin önemini kavramış olması hasebiyle bölgede bir okul yap-tırma girişiminde bulunduğu anlaşılmaktadır.

“Altı yüz sene evvel ya‘ni ibtidâ-yı tecemmu‘ ve teşekkülünde, Türk milletinin önüne düşüb feyz-i ‘irfân ve kemâliyle irşâdâtda bulunmuş olan ve el-an ma‘neviyyâtı geniş bir sâha-i vatan üzerinde hüküm sürmekte olan Hacı Bektaş Veli hazretlerini ziyâret itmek ‘âcize de nasîb oldu. Şimdiye kadar gördüğüm ve işittiğim dergâhların, ‘ibâdethânelerin hiçbirinde ‘asrın gidişine uyacak bir mefkûre-i terakkî görmek nasîb olmamıştır. Hacı Bektaş dergâhında ise, dâ‘imâ mütehavvil keşfiyât ve

terakkîyâtıyla yükselmekte olan ‘asrın rûh-ı seyrânını duymuş, takdir itmiş ve idrâk gördüm un fabrikası bunun en büyük delilidir Anadolu’nun göbeğinde dumanlanan fabrika bacaları görmek ne kadar fahr ve şükrân olacak kadar kıymet-dâr ise bu kabîl mü‘esseselerin bir Bektaşî dergâhından meydâna getirildiğine şâhid olmak da ayrıca sezâ-yı şükrân ve [sayfa kesik]dir dergâh post-nişîni Salih Niyazi Baba Efendi bir de mekteb yabdırmış ve bu sûretle postunda oturmuş olduğu muhterem Pîr’in izini ta’kîb itmekte olduğunu bi-hakkın isbât itmiştir tayyâre i‘ânesine on bin liralık bir i‘âne de bulunmak sûretiyle vatanına, milletine karşı kitle-i hân-kâhın vatana merbûtiyyet ve fedâkâriyetini göstermiş hân-kâhın bu sûretle bütün ma‘nâsıyla bir mü‘essese-i ‘asrîyye vücûda getireceği ma‘nevî olduğu kadar mâddileşmeye de, [sayfa kesik]meğe de muvaffak olacağı şübhesizdir. Bunun bütün tarîkat mü‘esseselerine bir nümûne-i intibâh ve inkişâf olmasını kalb-i fakîr pek çok arzu ve temennî ider gösterdikleri lütf (ve) mihmân-nüvâzîlerinden dolayı muhterem Salih Niyazi Baba hazretleri‘yle sâ‘ir babagân ve dervîşâna ‘arz-ı teşekkür iderim fi 5 Temmuz sene 341

Kırşehir tütün idâresi müdürü {imzâ}” (VGM, 2216: 95)

Salih Niyazi Baba’nın ayrıca Hacı Bektaş’ta bir Türk Ocağı binası, 200 öğrencinin eğitim öğretim görebileceği bir okul ile misafirhane yapmaya çalıştığı ve son olarak da kömürle çalışan bir un fabrikasının inşasını ise bitirdiği yine defterdeki önemli bilgiler arasındadır.

“Bir tayyâre fabrikası mahalli tesbît itmek üzere Ankara - Kayseri tren güzergâhında tedkîkât ve tetebbu‘âtta bulunmak üzere Ankara’dan hareketle Kayseri’ye gelmiş ve Seyf Gölü’nün tedkîkâtı için cenûb mıntıkasının da gezilmesi iktizâ ittiğinden fi 3 Haziran sene 341 [sayfa kesik] sâ‘at 2:5‘de Hacı Bektaş nâhiyesine geldim gözüme ilişen Türk Ocağı‘na bir mola için girdim ocak re‘isi ile esnâ-yı musâhabede nâhiyenin en mükerrem ve müşfik ve menfa‘at-ı şahsiyyesi olmayan ve her husûsda Türk kimliğine hâdim olan Hacı Bektaş Veli dergâhı post-nişîni Kolonyalı Salih Niyazi Baba Efendi hazretleriyle dergâhda şeref-mülâki oldum Efendi-i mûmâ ileyh hazretlerinin nâhiyede Türk Ocağı binâsı ve 200 talebe ve tâlibin-i idâreye kâfi bir mekteb bir de ümûmi müsâfirhâne binâsının ihzâr ve itmâmına çalışıldığını ve ‘ayn-ı zamânda kömürle müteharrik bir de un -dakîk- fabrikasını inşâ itirdiğini ve bu husûsda hiçbir menâfi‘-i derpîş ve hatta fikrinden dahi geçirmedeğini yakînen gördüm. Türk [sayfa kesik] her şeyde kazâlarına tefavvuk iden Hacı Bektaş nâhiyesinin Türk Tayyâre Cem‘iyyeti şu‘(besi) teşkilâtının da hemân itmâmını istihâm itdim. Belediyye re‘isi mümeyyizi ve ocak re‘isi olan Nuri Bey ile [sayfa kesik] va‘d ittiler. Bu husûsda da ayrıca tayyârecilik nâmına beyân-ı minnet eylerim. Vaktimin ‘adem-i müsâ‘adesine [binâ‘en] gice kalamayacağımдан Mucur’a hareket itdim. Burada şâyân-ı dikat olan bir mes‘ele var ise Mucur nâhiyeye ve Hacı Bektaş kazâya münkalib olmak keyfiyetini her uğurayan [sayfa kesik] ‘akıl ve iz‘ân olan derk ider; binâ‘en ‘aleyh Mucur gibi i‘mârât ve zamânın terakkîyâtıyla genç fikre mâlik ve sa [sayfa kesik] olmayan cumhûriyet hükûmetinin hiçbir sûretle kabûl itmediği prensipleri hâric olarak gördüğü ve hatta nefret ve müsebbiblerinin kafasını kırdığı mütehayyizân-ı -Mucur

mu'teberânı , eşrâfî - yüzünden Mucur - Hacı Bektaş caddesi[ndeki] mekteb binâsının nâ-tamâm kalması gibi ahlaksızlıkların Hacı Bektaş nâhiyesine karşı irtikâb idilmesi ve bunu [sayfa kesik] kazâ re'isinin görememesi veya görmek istememesi keyfiyeti olub şâyân-ı tezyîfdir. Henüz memleketin her tarafında han, otel bulunmamasından yabancının ilticâ ideceği bir mahal olmaması ve öteden berü köyler görenek sûretiy-le yabancıyı müsâfir almaları usûl ittihâzına karşı para kabûl itmemeleri dolayısıyla berây-ı (vazîfe) gelen me'mûrîn ve müstahdemîn bi't-tabi'i oda sâhibleri veya bu sûretle bir mü'esseseye müsâfir oluyor ve i'zâz ve ikrâm idilüb vazîfesine [devâm] idabiliyor. Bunu idrâk itmeyen Mucur kazâsı kâ'im-makâmı berây-ı vazîfe gelüb geçen me'mûrîn ve mühendislerin köylülere müsâfir [sayfa kesik] red iderek haklarında ta'kîbâtta bulunmakta olduğunu da duydum. Eğer maksadı me'mûrîne para mukâbili her şey'i te'mîn ise evvel göndereceği yerlere han, otel aşçı, te'mîn itsün ondan sonra taleb itsün ve illâ nâmûs-kâr me'mûr(ları) lekelemeğe hiç kimsenin hakkı olmadığını had ve hâricinde ve belki bu dergâhın arzusu hilâfında dahi olsa buraya efkâr-ı 'umû-miyenin anlaması için yazdım. 'Aksini idd'â idene âtîdeki adresim kâfidir. Muhâbere ider veya resmen görüşebiliriz hâtîme-i kelâm olarak Hacı Bektaş'ın i'mârına hâdim mekâtibe olan Baba Efendi hazretlerini mesâ'isiyle tebrik ider ve memleketin mü-te'addid müdâfa'asında vücûdu kalbura dönmüş belediye ve Türk Ocağı re'isi Nuri Efendi'ye de teşekkürlerimi iblâğ ile vedâ' eylerim. Fî 3 Haziran sene 341

Ankara: Müdâfa'a-i milliye vekâlet-i celilesi harbiyye dâ'iresi umûr-ı havâ'iyeye şu'besi müdiri binbaşî {imzâ}" (VGM, 2216: 89-90).

Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere tekkenin; memlekette henüz otel, motel usulünün gelişmediği bir dönemde şüphesiz bu vazifeyi oldukça iyi bir şekilde idare etmiş benziyor. Bu nedenle gelen-geçenlerin bir uğrak yeri haline gelmesi tabiidir. Dolayısıyla Ziyaret Defterini bu yönüyle de ele almak gerekmektedir. Nitekim erken Cumhuriyetin kamu yatırımlarını ifa ve hızlandırmak maksatlı adımları özellikle taşrada önemli bir konaklama problemi doğurmuştur. Bu nedenle görev ehli kişilere kapılarını sonuna kadar açanlar olduğu gibi imtina edenler de vardır. Mucur kazası özelinde ve bu minval üzere bir örneğe tesadüf etmekteyiz.

4. Sonuç

Defterdeki verileri; birey, toplum, dergâh idaresi ve devlet idaresi olmak üzere dört başlık altında sınıflandırıp irdelemek mümkündür.

Birey açısından; savaş, yıkım ve yeniden dirilme ikilemi içerisinde manevi olarak beslenme arzusu ve tatmininin sağlandığı aşıkardır. Nitekim savaşa giden ya da dönenlerin dergâha gelip ülkesi için dua ve niyazda bulunması bunun açık delilidir.

Toplum açısından; Hacı Bektaş Veli dergâhının, toplumsal olarak "kara kazan" etrafında doymanın ve bir olmanın simgelendiği bir mekân olma özelliğidir. Gerek münferit olarak gelen gerekse grup olarak gelen ziyaretçilerin çoğu söz konusu "kara kazan"dan çorbasını içip aşını yemiştir. Ancak asıl olan bu kara kazan etrafında birlikteliğin vücut bulmasıdır.

Tekkenin kurumsal kimliği açısından bakıldığında; yazılan hatıra ve anıların hemen hemen tamamında Salih Niyazi Baba'nın ön planda olması hatta yegâne isim olması, dergâhın maddî ve manevî idaresinde Babagân sınıfının aktif olduğu, ancak Dedegân sınıfının yani Çelebilerin ise nerede ise esamisinin dahi okunmadığı gözükmektedir. Dolayısı ile dergâhın idaresinin Babagân sınıfına ait olduğu anlaşılmaktadır.

Devlet açısından ise; dergâha gelen ve askerî, idarî zümrenin özelinde dergâhın -1826'daki maddî ve manevî yıkımına rağmen- halihazırda mevcudiyetini ve önemini koruduğu, her şeyden evvel devlet tarafından kabul gördüğü bir mekân ve makam olma vasfını taşıdığı anlaşılmaktadır. Esasen; Bektaşî Tarikatı'nın daha Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından itibaren devletle olan sıkı teması ve bilhassa Yeniçeri Ocağı merkezinde üstlendiği kurucu ve koruyucu misyonun bir anda bertaraf edilmesi mümkün olmayacaktır. Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti'nin hemen kuruluş aşamasında da Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın yine devlet kurucularının ilgi alanına girmesi aslına bu misyonun sürekliliğinin bir göstergesi olsa gerektir.

Sonnotlar

- 1 Bu çalışma; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde (VGMA) 2216 numara ve *Hacı Bektaş Veli Hazretleri Türbesinin Ziyaret Not Defteri* ismi ile kayıtlı olan deftere dayalı olarak tarafımızdan yayına hazırlanan *Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhına Yüz Sürenler* isimli çalışmanın değerlendirme kısmının revize edilmiş ve yeni ilaveler yapılmış halidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Ceyhan – Murat Alandağlı. (2019). *Hacı Bektaş Veli Dergâhına Yüz Sürenler*. Ankara: Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları. Çalışmamıza temel teşkil eden söz konusu defter tarafımızdan yayımlandıktan bir yıl sonra Hasan Demirtaş tarafından *Hacı Bektaş Veli Dergâhı Ziyaretçi Defteri (1921-1925)* ismi ile mükerreren yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Demirtaş. (2020) *Hacı Bektaş Veli Dergâhı Ziyaretçi Defteri (1921-1925)*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. Demirtaş tarafından yapılan çalışma ile tarafımızdan yapılan çalışma arasında birtakım nüanslar bulunmakta ise de defterin tahlili noktasında ana hatları kimi benzerliklerin varlığına işaret etmek gerekmektedir.
- 2 Ancak tarikatın tam manasıyla kurumsallaşması XVII. yüzyılın başlarında ve Pirevi'nin öncülüğünde zirveye ulaşmıştır. Nitekim XVII. yüzyılın başlarından itibaren tarikat artık Pirevi'nin kontrolünde teşkilatlanmasını tamamlamıştı. (Altı, 2018: 184).
- 3 Saray Camii'nde 08 Temmuz 1826'da yapılan toplantıda Bektaşî tekke ve zaviyelerinin kapatılması noktasında II. Mahmud tarafından ferman yayınlanmıştır. Alınan karara gereğince Anadolu ve Rumeli'de bütün Bektaşî tekke ve zaviyesi -varsa içindeki türbelerin bırakılıp geri kalanının- yıkılması emredilmişse de gerekli hallerde yıkmak yerine cami ve mescide dönüştürülmesi de uygun görülmüştür. Diğer taraftan Bektaşî yapılarına ait hayvan, hububat, mal ve eşyanın mirî hazineye kaydedilmesi ve gelirlerinin de öncelikle yeni kurulan ordu için harcanması yönündeki kararlar da alınmıştır. Ancak II. Mahmud sonrası ise Bektaşîlikle çok sert bir şekilde uğraşılmamış, zamanla tarikatın rehabilitasyonu sağlanmış ve 1852 tarihli bir irade ile Hacı Bektaş Veli Dergâhı, Bektaşîlere geri verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Değerli-Küçükdağ, 2017: 106-107).
- 4 Dönemin kaynaklarında söz konusu ittifağa dair şu bilgi aktarılmaktadır: "...sizinle bi'l-ittifâk 'hâşâ' bu yezidleri katl-i âmm edelim diye, Müslüman halka karşı Rumlarla ittifak etmişlerdir...". Ayrıntılı bilgi için bkz. (Şirvânî Fatih Efendi, 2001: 19).
- 5 Mustafa Kemal Bektaşî mi? Salih Niyazi Efendi ile ne konuşuldu?
- 6 Esasen Salih Niyazi Baba tekke ve zaviyelerin hemen kapatılmasının ardından ülkeyi terk etmemiştir. 1925-1930 yılları arasında Ankara'da Ulus'ta Anadolu Oteli adında bir tesisi işletmiştir. Nihayetinde birçok ülkeden dedebalık teklifi gelmişse de Arnavutluk'tan gelen teklifi kabul etmiş ve 1930'da bu ülkeye gitmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Hamzaj, 2019: 17-22).
- 7 Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Arşivi (VGM)'de 2216 numara ile ve Hacı Bektaş Veli Hazretleri Tür-

besinin Ziyaret Not Defteri ismi ile kayıtlı olan bu deftere yönelik bundan sonraki atıflarda VGM, 2216: (sayfa numarası) şeklinde atıf yapılacaktır. Söz konusu

- 8 “İdâreten Bitlis'e gönderilmekte olduğumdan fahr olması hasebiyle Hazret-i Hünkârın ziyâreti bize de nasîb oldu. 31 Teşrîn-i Evvel 38. Katolik Cemâ'atî râhiblerinden Nersis Bağdıkyan” (VGM, 2216: 46).
- 9 “İncelediğimiz defterde dergâhı ziyaret eden yerli Hıristiyan halktan kişiler de mevcuttur. Bu bağlamda Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nı ziyaret eden yerli Hıristiyanlar arasında en meşhuru Milli Mücadeleye aktif olarak destek veren Papa Eftim'dir. Kendisi 9 Eylül 1922 tarihindeki ziyaretinde deftere şu ifadeleri not etmiştir: “9 Eylül 1922'de Tekke'yi ziyaret ettik ve Salih Niyazi Baba bizi çok nazıkçe karşıladı.

Prokopios, Konya metropoliti

Gervasios, Sivas metropolidi

E[ftim] Karahisaridis

‘Aklım yeteliden berü pek fazla arzum düşerek ziyâret etmek istediğim Hacı Bektaş Velî hazretlerini ziyâret etmeğe muvaffak olduğumdan cenâb-ı vâcibü'l-vücûd hazretlerine hamd u şükürler ederim. Ziyâretimin zamânından dergâhda Salih Niyazi Baba ile teşerrüf itdim. Pek büyük lutflara mazhar oldum bundan dolayı bahtiyârım. 21/9/38

‘Umûm-ı Anadolu Ortodoks Murahhas {imzâ}: Papa Eftim

Berberimizde ‘âilem Papa Diyemari ve çocuklarım var idi vekâleten memnûniyyetle tekrâr eylerim.

{imzâ}: Papa Eftim

Muhâfızım Manastırlı Yusuf oğlu Yakub Ağa vardır vekâleten tekrâr eylerim efendim.

{imzâ}: Papa Eftim” (VGM, 2216: 43)

- 10 Yabancı dillerde yazılmış olan metinlerin okunması sürecinde yardımlarını bizlerden esirgemeyen çok kıymetli hocalarımızın isimlerini burada hemen zikretmek gerekmektedir: Yunanca belgeler için Sayın Prof. Dr. Evangelia Balta, Almanca belgeler için Sayın Dr. Öğr. Üyesi Murat Ögütçü, Fransızca belgeler için Sayın Öğr. Gör. Dr. Fatma Uygur, Arnavutça belgeler için Sayın Dr. Ermal Nurja, Fransızca belgeler için Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Şahin ve nihayet Arapça belgeler için de ilahiyatçı Sayın Necmettin Öztürk'den yardım alınmıştır.
- 11 “Ankara'dan Kayeseri'ye gitmekte iken Hacı Bektaş Velî hazretleri dergâhında birkaç gün ziyâret maksadıyla müsâfîreten kaldım. Dergâh-ı şerîfde görmüş olduğum âdâb ve ahlâk ve intizâm hakikaten İslâmîyet'e yakışacak sûrette görülmüş ve takdîr eylemişimdir. Bu âhengin devâmından dolayı mazhar-ı [sayfa silik] li'llâhi olması lazım geldiği kanâ'at vicdâniyye hâsıl iden benedgânda bir hâtırası olmak ve re'yi bu mahall-i [sayfa silik] ziyâret itmek maksadıyla işbu deftere şu birkaç satırlık hâtıratımı derce cür'et-yâb olmağla kesb-i iftihâr eylerim. 15/11/38
- İktisâd vekâleti istatistik şu'besi fenn me'mûrlarından {imzâ}” (VGM, 2216: 1).
- 12 Mesela göreve giden bir asker için bkz. “Berây-ı vazife tabûr merkezine kadar gidiyorum. Bi'l-hâssa dergâha karşı bütün kalbimle olan muhabbetimden berây-ı ziyâret dergâha geldim. Dergâh-ı şerîfde ‘âcizlerine karşı gösterilen muhabbet ve nevâzîşden nâşî fevka'l-'âde memnûn ve mesrûr olarak ‘avdet eyledim. Fî 23 Şubat sene 38. Avanos jandarma kumândanı yüzbaşı {imzâ}: Halil Necati (VGM, 2216: 9).

Kaynaklar

I. Arşiv Kaynakları

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 2216 numaralı *Hacı Bektaş Velî Hazretleri Türbesinin Ziyaret Not Defteri* (13 Kânûn-ı Evvel sene 1337 ilâ 29 Ağustos sene 1341)

II. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Altı, Aziz. (2019). “Nüfus Defterlerine Göre Pirevi (Hacı Bektaş Velî Tekkesi) (1830-1846)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi* 90, 77-98.

- . (2018). “III. Ahmet Dönemi’nde Pirevi Hacı Bektaş Velî Tekkesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi* 87, 183-194.
- Bardakçı, Cemal. (1950). *Milli, Tarihi, Dini, İctimai, Siyasi İktisadi ve İdari Bakımlardan Alevilik-Ahilik Bektaşilik*. Ankara: Yeni Matbaa.
- Ceyhan, Muhammed ve Murat, Alandağlı. (2019). *Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhına Yüz Sürenler*. Ankara: Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları.
- Değerli, Ayşe ve Yusuf, Küçükdağ. (2017). “Vesâik-i Bektaşiyân’da Yer Almayan Rumeli’deki Bektaşî Yapıları (1400-1826)”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 13, 105-136.
- Demirtaş, Hasan. (2020). *Hacı Bektaş Velî Dergâhı Ziyaretçi Defteri (1921-1925)*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. (1983). “Hacı Bektaş Velî ve Bektaşilik”. *Yurt Ansiklopedisi*. İstanbul: Anadolu Yayınları. 6116-6117.
- Faroqhi, Suraiya. (2003). *Anadolu’da Bektaşilik*. Çev. Nasuh Barın. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Gülççek, Ali Duran. (2000). “Anadolu ve Balkanlar’daki Alevi Bektaşî Dergâhları (Tekke, Zaviye ve Türbeler) (13.-19. Yy)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 16, 212-217.
- Hamzaj, İilir. (2019). *Sâlih Niyâzî Dede Baba Hacı Bektaş Velî Dergâhı Son Postnişini*. İstanbul: Revak Kitabevi.
- Kızılkaya, Oktay. (2019). “Hacı Bektaş Velî Tekkesi’nin Ziyaretgâh Olma Süreci ve XIX. Yüzyılda Yapılan İnşaatlar”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi* 92, 11-28.
- Komisyon. (1985). “Hacı Bektaş Velî”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Küçük, Hülya. (2009). “Cumhuriyet ve Bektaşilik”. *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 93-107.
- Maden, Fahri. (2013). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2009a). “Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış”. *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 38-57.
- . (2009b). “Tarihsel Terminoloji (Bektaşilik, Kızılbaşlık, Alevilik)”. *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 14-23.

- Özlu, Zeynel. (2014). "Bektaşî Tekkelerinin Gelirlerine Dair Gözlemler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Velî Araştırma Dergisi* 69, 15-40.
- Öztürk, Mürsel. (1987). "Hacı Bektaş Velî". *Bellekten*. 198, 885-894.
- Soyyer, A. Yılmaz. (2009). "1826 Kapatılış Sürecinde Bektaşîlik". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 79-92.
- . (2005). *19. Yüzyılda Bektaşîlik*. İzmir: Akademik Kitabevi.
- Sümer, Uğur. (2017). "Meşihat Arşiv Kayıtlarında Hacı Bektaş Velî ve Bektaşîlik İle İlgili Yazılı Kaynağın Tespiti". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Velî Araştırma Dergisi* 83, 149-169.
- Şahin, Hasan. (2005). *Geçmişten Günümüze Hacıbektaş ve Köyleri*. Ankara: Asil Yayınları.
- Şirvânî Fâtih Efendi. (2001). *Gülzâr-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanımının Kalemîyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı)*. Haz: Mehmet Ali Beyhan. İstanbul: Kitabevi.
- Tanman, M. Baha. (1996). "Hacı Bektaş Velî Külliyesi". *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 14. İstanbul. 459-471.
- Ulusay, A. Celâlettin. (1986). *Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî-Bektaşî Yolu*. Hacıbektaş: Özel Yayınları.